

CHRZEŚCIJAŃSKIE MĘCZEŃSTWO JAKO PROCES KOMUNIKACJI

Słowa kluczowe: chrześcijaństwo, Jesus Chrystus, komunikacja, męczennik, męczeństwo, przemoc, świadek, teologia dramatyczna.

Męczeństwo chętnie identyfikuje się z przemocą. Faktycznie jego treścią jest świadczenie (komunikowanie) o Bogu, który kocha człowieka i jednocześnie nie godzi się na posługiwanie się przemocą. Ponieważ chrześcijańscy świadkowie stawali obliczu ludzi, którzy gotowi byli do agresji, często padali ich ofiarą. W ich życiu, w tym w losie św. Szczepana oraz męczenników czasu rzymskich cesarzy, można dostrzec strukturalne podobieństwo do życia, męki i śmierci Jezusa Chrystusa.

Wstęp

Kwestią, ku której uwagę kieruje w języku polskim termin *męczeństwo*, jest doświadczana ze strony oprawców przemoc. Dominuje ta o charakterze fizycznym, może jednak także odnosić się do przestrzeni moralnej. W języku greckim, który był nośnikiem pism nowotestamentowych, używa się określenia *martyrion* (łac. *martyrium*), które koresponduje z *byciem świadkiem*. W potocznym rozumieniu świadek to ten, który jest powołany, aby złożyć zeznanie, aby zaświadczyć. Kwestia ta w wyraźny sposób odbija się w chrześcijańskim męczeństwie. Wprawdzie chrześcijańscy męczennicy doznawali ze strony swych oprawców przemocy, to główne znaczenie w tym procesie miał specyficzny komunikat – świadectwo składane w postaci opowiadania się za Jezusem Chrystusem a jednocześnie zanegowanie tego, co reprezentowali prześladowcy – przemocy.

W artykule zostanie zaprezentowane „dramatyczne” spojrzenie na rzeczywistość śmierci Jezusa Chrystusa, która stanowi prototyp chrześcijańskiego męczeństwa. Pierwszym męczennikiem chrześcijańskim był diakon Szczepan. Analiza zawartego w Dziejach Apostolskich opisu jego śmierci uzasadnia stwierdzenie, że stanowiła ona strukturalne odtworzenie męki Jezusa Chrystusa. Struktura ta – bardziej lub mniej wyraźnie – odbija się w śmierci świadczących o Jezusie. Przedstawione zostanie to na wybranych przykładach.

1. Życie i śmierć Jezusa Chrystusa jako prototyp chrześcijańskiego męczeństwa – interpretacja „dramatyczna”

Teologiem, którego postrzega się jako autora *dramatycznego* modelu teologii – *teologii dramatycznej* (niem. *dramatische Theologie*) jest szwajcarski jezuita Raymund Schwager (1934-2004). Studiował on w Monachium, Lyonie i Fryburgu szwajcarskim. W latach 1970-1977 redagował w Zurychu czasopismo „Orientierung”. Od 1977 r. aż do śmierci był profesorem teologii na Uniwersytecie Innsbruckim¹. Myśl Raymunda Schwagera nie jest w Polsce znana szerszemu gronu uczonych. W języku polskim wydano kilka pomniejszych artykułów jego autorstwa². Na uwagę zasługuje opracowanie dotyczące kwestii grzechu pierworodnego³.

Myślicielem, który w wpłynął na koncepcję teologiczną Raymunda Schwagera, jest francuski antropolog i literaturoznawca René Girard (1923-)⁴. Oddziaływanie to miało charakter dwukierunkowy. Na skutek dyskusji ze Schwagerem, m.in. w ramach prowadzonej korespondencji, Girard dokonał korekt (swej) teorii mimetycznej w odniesieniu do kwestii ofiary Jezusa Chrystusa⁵. Gdy w 1973 r. Schwager zetknął się z myślą René Girarda, doszedł do przekonania, że warto zastosować jego intuicje w badaniach biblijnych i teologicznych. Owocem przemyśleń była książka pt. *Czy potrzeba nam kozła ofiarnego? Przemoc i zbawienie w tekstach biblijnych*⁶. Inspiracje Girardowskie

¹ Zob. N. Wandinger, *P. Raymund Schwager SJ 1935-2004*, „Baustelle Theologie“ 2004, nr 1, s. 3; J. Niewiadomski, W. Palaver, *Einleitung*, [w:] *Vom Fluch und Segen der Sündenböcke. Raymund Schwager zum 60. Geburtstag*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Taur-Wien-München 1995, s. 11-12.

² *Jezus w obliczu przemocy*, „Novum” 1975, nr 9; *Dramatyczny dialog między religiami*, „Przegląd Powszechny” 1995, nr 10; *Zbawienie w Jezusie Chrystusie*, „Znak” 1998, nr 10; *Izrael i Palestyna. Nadzieja w beznadziejnej sytuacji?*, „Przegląd Powszechny” 2003, nr 6.

³ R. Schwager, *Grzech pierworodny i dramat zbawienia w kontekście ewolucji, inżynierii genetycznej i Apokalipsy*, Tarnów 2002 (wyd. niem. 1997). We wstępnej części ww. opracowania zawarto syntezę myśli Schwagera; zob. S. Budzik, *Teologia dramatyczna Raymunda Schwagera*, [w:] R. Schwager, *Grzech pierworodny...*, op. cit., s. 7-43; por. idem, *Dramat odkupienia. Kategorie dramatyczne w teologii na przykładzie R. Girarda*, H. U. von Balthasara i R. Schwagera, Tarnów 1997; A. Romejko, *Dramat zbawienia – Raymunda Schwagera teologiczna recepcja i transformacja teorii mimetycznej*, „Studia Gdańskie” 2007, t. 21; idem, *Transformationskraft des Opfers. Ein Beitrag zum Opferdiskurs im Umkreis der mimetischen Theorie*, Gdańsk 2007 (opracowanie dostępne w wersji elektronicznej na stronie: www.romejko.edu.pl); M. Kaznowski, *Koncepcja grzechu pierworodnego u Raymunda Schwagera*, „Studia Gdańskie” 2012, t. 31; J. Niewiadomski, *Victima versus Sacrificium. Ambivalenz des Opfers aus der Perspektive der Innsbrucker Dramatischen Theologie*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 32; J. Szulist, *Teologia dramatyczna jako sposób interpretacji wiary na przykładzie nauczania Benedykta XVI*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 32.

⁴ Najpopularniejszym w Polsce opracowaniem René Girarda jest *Kozioł ofiarny*, Łódź 1987 (wyd. 2 1991). Podstawy teorii mimetycznej zostały wyłożone przez Girarda w następujących opracowaniach: *Prawda powieściowa i kłamstwo romantyczne*, Warszawa 2001 (wyd. fr. 1961); *Sacrum i przemoc*, Poznań 1993-1994 (wyd. fr. 1972); *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, Paris 1978 (fragmenty w języku polskim: *Rzeczy ukryte od założenia świata*, „Literatura na Świecie” 1983, nr 12 oraz *Logos Heraklita i Logos Jana*, „Studia Filozoficzne” 1988, nr 10).

⁵ R. Girard, *Początki kultury*, Kraków 2006, s. 129; por. J. Chmiel, *Propozycje egzegetyczne René Girarda*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1985, nr 2, s. 168.

⁶ R. Schwager, *Brauchen wir einen Sündenbock? Gewalt und Erlösung in den biblischen Schriften*, München 1978.

odbijały się w kolejnych opracowaniach⁷. Syntezę badań biblijnych i teologicznych zawarł Schwager w dziele pt. *Jezus w dramacie zbawienia. Szkic biblijnej nauki o zbawieniu*⁸.

Podjmując się w ramach *egzegezy dramatycznej* (niem. *dramatische Exegese*) interpretacji tekstów biblijnych, Raymund Schwager zwrócił uwagę, że popularna metoda historyczno-krytyczna polegająca na dogłębnym analizie krótkich fragmentów Pisma Świętego, wiedzie nierzadko do ślepego zaułka w postaci sprzecznych wniosków. Narracja prowadzona w hermetycznym języku sprawia, że wyniki badań dostępne są jedynie wąskiemu gronu uczonych⁹. Innym problemem jest specyficzne hierarchizowanie tekstów biblijnych – za cenniejsze uznaje się te starsze. Schwager proponuje inne podejście. Teksty biblijne grupuje w większe bloki przy pomocy tematycznych kluczy a następnie porządkuje zgodnie z metodą dramatyczną¹⁰.

Badając Pismo Święte, Schwager przyjmuje, że mamy w nim do czynienia z *tekstami mieszanymi* (niem. *Mischtexte*). Z jednej strony odbijają się w nich sakralne wyobrażenia typowe dla prymitywnych religii, z drugiej stoją one pod wpływem płynących z Boskiego objawienia impulsów. Aby dotrzeć do właściwego przekazu, Schwager proponuje realizację *programu oddzielenia* (niem. *Programm der Entmischung*). Najważniejszymi tekstami starotestamentowymi, w których odbija się nowa logika, są Psalm, Pieśni o Słudze Pańskim z Księgi Izajasza oraz Księga Hioba. Mają one ważne znaczenie dla autorów nowo testamentowych. Czymś, co na tle starożytnych mitów wyróżnia te teksty, na co również zwraca uwagę René Girard, jest permanentne opowiadanie się po stronie ofiary, a przeciw prześladowcom¹¹.

W kontekście życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa warta uwagi jest Czwarta Pieśń o Słudze Pańskim (Iz 52,13-53,12) oraz Psalm 22 i 118. Pojawia się tam postać Sprawiedliwego, przeciwko któremu zwracają się złoćcyńcy, zrzucając na niego winę za dokonane przestępstwo. Sprawiedliwy z Bożą pomocą zdobywa się na wysiłek powstrzymania się od przemocy. W wolny sposób przyjmuje cierpienie, ukazując prawdę o naznaczonej niesprawiedliwością przemocy, której doświadcza. Jego postawa sprawia, że złoćcyńcy w krytyczny sposób spoglądają na czyn, którego się dopuścili¹².

Określenie wypracowane przez Schwagera modelu teologicznego epitetem *dramatyczny* koresponduje nie z wstrząsającą, tragiczną, pełną napięcia,

⁷ Por. idem, *Der Wunderbare Tausch. Zur Geschichte und Deutung der Erlösungslehre*, München 1986; idem, *Glaube, der die Welt verwandelt*, Mainz 1976.

⁸ Idem, *Jesus im Heilsdrama. Entwurf einer biblischen Erlösungslehre*, Innsbruck-Wien 1990.

⁹ Idem, *Offenbarung als dramatische Konfrontation*, [w:] *Christus allein? Der Streit um die pluralistische Religionstheologie*, red. R. Schwager, Freiburg i.B.-Basel-Wien 1996, s. 98.

¹⁰ Idem, *Jesus im Heilsdrama*, s. 29.

¹¹ Idem, *Biblische Texte als „Mischtexte“*. *Das hermeneutisch-spirituelle Programm der „Entmischung“*, „Katechetische Blätter” 1994, z. 119, s. 700-702; por. R. Girard, *Dawna droga, którą kroczyli ludzie niegodziwi*, Warszawa 1992, s. 103-104; *Götzenbilder und Opfer. René Girard im Gespräch mit der Befreiungstheologie*, red. H. Assmann, Münster-Hamburg-London 1996, s. 271.

¹² R. Schwager, *Brauchen wir...*, op. cit. s. 138.

grozy, wzruszającą, czy wreszcie patetyczną rzeczywistością¹³, lecz odnosi się do tego, co się dokonuje, do dziania się, do dramatu¹⁴, w którym jest miejsce na rosnące napięcie, przyspieszającą akcję prowadzącą do kryzysu i rozwiązanie finalne¹⁵. Model dramatyczny jawi się jako bogatszy od dialogicznego. Charakteryzuje się wielowątkowością, w tym interakcją uczestniczących w nim aktorów¹⁶. Pomimo że idee Schwagera wykazują podobieństwo do tych zawartych w *Teodramatyce* Hansa Ursa von Balthasara (1905-1988), to jednak należy zwrócić uwagę, że zarys „dramatycznego myślenia” Schwager zaprezentował już w 1970 r. w opracowaniu nt. św. Ignacego Loyoli¹⁷, a *Teodramatykę* Balthasara wydano w latach 1973-1983¹⁸. Inną kwestią jest to, że Balthasar krytykował myśl Schwagera, którego – pomimo, że byli rodakami – określał uszczypliwie mianem „niemieckiego zakonnika”¹⁹. Zarzucał mu, że pod względem teologicznym blisko mu było do szwajcarskiego teologa kalwińskiego Karla Bartha (1886-1968), a nawet Marcina Lutera (1483-1546). Balthasar podkreślał, że prezentowana przez Schwagera soteriologia jest sprzeczna z tym, czego nauczał św. Anzelm z Canterbury (1033-1109)²⁰. Wskazywał, że Schwager, z jego „okrągłymi” stwierdzeniami, nie był w stanie przybliżyć we właściwy sposób problemu kwestii dramatu zbawienia²¹.

Pomimo krytycznych uwag Hansa Ursa von Balthasara teologia dramatyczna zasługuje na prezentację. W odniesieniu do zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa Raymund Schwager wskazuje na pięć aktów dramatu zbawienia. Są to: 1. *Początek Królestwa Bożego* (niem. *Die anbrechende Gottesherrschaft*); 2. *Odrzucenie Królestwa Bożego i sąd* (niem. *Die Ablehnung der Gottesherrschaft und das Gericht*); 3. *Zbawiciel przed sądem* (niem. *Der Heilbringender im Gericht*); 4. *Wskreszenie Syna jako wyrok Ojca Niebieskiego* (niem. *Auferweckung des Sohnes als Urteil des himmlischen Vaters*); 5. *Duch Święty i nowe Zgromadzenie* (niem. *Der Heilige Geist und die neue Sammlung*).

W centrum pierwszego aktu znajduje się osoba Jezusa Chrystusa, który przepowiada (komunikuje) prawdę o Królestwie Bożym (por. Mt 4,17; Mk 1,14-15; Łk 4,16-21). Treścią tego przepowiadania jest Bóg-Ojciec, który wychodzi naprzeciw grzesznikom w życzliwej miłości. Oferuje im On zbawienie i to zanim zdecydują się oni podjąć pokutę (por. Łk 19,1-10)²². Dla zrozumienia czym jest Królestwo Boże, znaczenie ma charakterystyka Ojca zawarta w Ewangelii wg św. Mateusza przy okazji podjęcia przez Jezusa kwestii przykazania

¹³ Por. *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2002 (PWN CD-ROM).

¹⁴ Gr. *drama* to pol. dzianie się, działanie, akcja.

¹⁵ Por. R. Schwager, *Das Dramatische Kirchenverständnis bei Ignatius von Loyola. Historisch-pastoraltheologische Studie über die Stellung der Kirche in den Exerzitien und im Leben des Ignatius*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1970, s. 186-187.

¹⁶ Por. idem, *Jesus im Heilsdrama*, s. 281.

¹⁷ Idem, *Das dramatische Kirchenverständnis...*, op. cit.

¹⁸ H.U. von Balthasar, *O moim dziele*, Kraków 2004, s. 69-70.

¹⁹ Idem, *Die neue Theorie von Jesus als dem »Sündenbock«*, „Communio” 1980, s. 184.

²⁰ Idem, *Theodramatik*, t. 3, *Die Handlung*, Einsiedel 1980, s. 289.

²¹ Ibidem, s. 291.

²² R. Schwager, *Der wunderbare Tausch*, op. cit., s. 305.

miłości bliźniego: „Miłujcie waszych nieprzyjaciół i módlcie się za tych, którzy was prześladują; tak będziecie synami Ojca waszego, który jest w niebie; ponieważ On sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi, i On zsyła deszcz na sprawiedliwych i niesprawiedliwych” (Mt 5,44-45). Odnosząc się do tego tekstu, Raymund Schwager podkreślił, że czymś istotnym dla Jezusowego posłannictwa jest prezentacja Ojca, który jest całkowicie *wolny od przemocy* (niem. *Gewaltlosigkeit*)²³. Już w połowie lat 70. Schwager zwracał uwagę, że przepowiadanie Ojca, który radykalnie odrzuca przemoc, stanowi charakterystyczną cechę nauczania Jezusowego²⁴.

Skoro Ojciec jest wolny od przemocy, to dlaczego Syn umarł na krzyżu? Czy Jego śmierć była konieczna dla zbawienia świata? Na te pytania Schwager odpowiada, odnosząc się do drugiego aktu dramatu zbawienia. Jezus umarł na krzyżu, gdyż swe przepowiadanie skierował do ludzi o zatwardziałych sercach, a ci je odrzucili. Ponieważ słuchacze odrzucili Jego świadectwo o miłującym Ojcu, Jezus upomina ich w mocnych słowach, w których odnosi się do rzeczywistości sądu (por. Mt 23-25). Ukazuje konsekwencje odrzucenia nauki, którą głosi: utratę życia wiecznego – piekło²⁵. Jezus upomina szczególnie tych, którzy udaremniają nowe zgromadzenie miłości i przebaczenia: „Jeruzalem, Jeruzalem! Ty zabijasz proroków i kamienujesz tych, którzy do ciebie są posłani! Ile razy chciałem zgromadzić twoje dzieci, jak ptak swe pisklęta zbiera pod skrzydła, a nie chcieliście” (Mt 23,27). Słowa Jezusa na temat sądu nie stanowią zaprzeczenia Bożej miłości. Są okazją do dobitnego wyartykułowania alternatywy – trzeba opowiedzieć się za królestwem Bożym albo przeciw niemu²⁶. Tak więc to sam człowiek – jako sędzia we własnej sprawie – decyduje o swej przyszłości (por. J 1,10-11; 1 J 1,5-7).

W jaki sposób pogodzić miłującego Ojca, który nie chce: „...śmierci występnego, ale jedynie tego, aby występny zawrócił ze swej drogi i żył” (Ez 33,11), z Ojcem, który spokojnie przygląda się ludziom idącym na skutek swego uporu na zatracenie? Odpowiedź na to pytanie można znaleźć w kontekście rzeczywistości krzyża w ramach trzeciego aktu zbawczego dramatu. Ten, który zapowiadał sąd, sam stanął przed sądem, gdzie oskarżono go o bluźnierstwo, kłamliwie osądzono i skazano na śmierć²⁷.

Wydarzenie śmierci Jezusa wpisuje się w uniwersalny mechanizm prześladowczy, który stoi u podstaw ludzkiej kultury i towarzyszy dziejom człowieka²⁸. Do tego nawiązuje Jezus, oskarżając swych słuchaczy, że są częścią niesprawiedliwych prześladowań i morderstw, które symbolizują Abel i Zachariasz – pierwsza i ostatnia ofiara Starego Testamentu: „Tak spadnie na was wszystka krew niewinna, przelana na ziemi, począwszy od krwi Abła sprawiedliwego aż do krwi

²³ Idem, *Jesus im Heilsdrama*, op. cit., s. 58-59.

²⁴ Por. idem, *Jezus w obliczu...*, op. cit.

²⁵ Idem, *Offenbarung...*, op. cit., s. 96.

²⁶ Idem, *Jesus im Heilsdrama*, op. cit., s. 108.

²⁷ Ibidem, s. 121.

²⁸ Por. R. Girard, *Początki kultury*, op. cit.

Zachariasza” (Mt 23,35). Oryginalność Jezusa polega na tym, że, znając ludzką skłonność do agresji, dokonał świadomej prowokacji, głosząc Królestwo Boże, aby obnażyć prawdę o niej. Dokonał tego, dobrowolnie uczestnicząc w procesie przemocy skierowanej względem Niego a jednocześnie kwestionując oparty na niej mechanizm kozła ofiarnego (por. wezwanie św. Pawła: „Nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj!”, Rz 12,21). Wyznanie Jezusa, że jest Synem Bożym, było okazją do sprowokowania odrzucających Dobrą Nowinę oraz stanowiło wyraźny sygnał, że (finalnym) adresatem przemocy jest zawsze Bóg²⁹.

W dramacie Jezusa ujawniają się dwa typy ofiary. Z jednej strony jest nią On, wobec którego w niesprawiedliwy sposób zwrócono się w kolektywnym akcie przemocy, z drugiej ludzie, którzy posługując się przemocą wikłają się w bazujący na niej mechanizm kozła ofiarnego. Przełamując zasadę odpłaty Jezus ukazując naturę ludzkiej przemocy a jednocześnie drogę prowadzącą do wyzwolenia. Poprzez oddanie, ofiarowanie się Ojcu Jezus dokonał transformacji zła w dobro. Wykorzystał konkretną sytuację ludzkiego grzechu, aby ofiarować cierpienie, które go dotknęło, Ojcu. Nie oznacza to jednak, że, solidaryzując się z grzesznikami, Jezus usprawiedliwia ich złe postępowanie i przekreśla ich odpowiedzialność za czyny, których się dopuścili. Wezwanie do nawrócenia nadal jest aktualne. Jezus powiedział w imieniu ludzi Ojcu „tak” i – gdy odrzucono głoszoną przez Niego Dobrą Nowinę – potwierdził Ojcu swoje „tak”³⁰.

Odpowiedzią Jezusa w obliczu skierowanej ku niemu przemocy była rezygnacja z charakteryzującej ludzkie działania logiki odpłaty. Powstrzymując się od przemocy, Jezus po raz kolejny dał świadectwo o miłującym i miłosiernym Ojcu, którego głosił. Potwierdzeniem akceptacji postawy Syna jest wskrzeszenie, które dokonuje się w czwartym akcie dramatu zbawienia. Raymund Schwager wskazuje na ujawniającą się tu nowość – Ojciec opowiada się za Synem, lecz jednocześnie nie przeciw jego prześladowcom³¹. Schwager, podobnie jak René Girard, przywołuje słowa kończące przypowieść o przewrotnych rolnikach, będące jednocześnie cytatem z Psalmu 118 (por. Mt 21,42; Mk 12,10-11; Łk 20,17): „Kamień odrzucony przez budujących stał się kamieniem węgielnym. Stało się to przez Pana: cudem jest w oczach naszych” (Ps 118,22-23)³².

Księgą Nowego Testamentu stanowiącą świadectwo funkcjonowania pierwotnego Kościoła są Dzieje Apostolskie. Ważne eklezjotwórcze znaczenie miało

²⁹ R. Schwager, *Jesus im Heilsdrama*, s. 122; idem, *Brauchen wir...*, op. cit., s. 196-204. Kwestii tej poświęcony został wykład wygłoszony przez papieża Benedykta XVI na uniwersytecie w Ratyźbonie w 2006 r., który uznano jako prowokację skierowaną w stronę świata islamu. Zob. *Wiara, rozum i uniwersytet. Wspomnienia i refleksje. Przemówienie Benedykta XVI podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki na Uniwersytecie w Ratyźbonie 12 września 2006 r.*, „Wiadomości KAP” 2006, nr 38, s. 13-16; por. R. Girard, *Battling to the End. Conversations with Benoit Chantre*, East Lansing 2010, s. 176.

³⁰ R. Schwager, *Jesus im Heilsdrama*, op. cit., s. 199, 219.

³¹ J. Niewiadomski, *Das Drama Jesu. R. Schwager Kurzformel des Glaubens*, [w:] *Vom Fluch und Segen der Sündenböcke. Raymund Schwager zum 60. Geburtstag*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Thaur-Wien-München 1995, s. 42; R. Schwager, *Thesen zur Erlösungslehre*, [w:] *Dramatische Erlösungslehre. Ein Symposium*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Innsbruck-Wien 1992, s. 14.

³² R. Schwager, *Brauchen wir...*, op. cit., s. 152; R. Girard, *Things Hidden since the Foundation of the World*, Stanford 1994, s. 178.

wydarzenie zielonościwkowe – zesłanie Ducha Świętego (Dz 2,1-13). Jego skutkiem było to, że apostołowie mówili różnymi językami. Nawet pochodzący z dalekich stron rozumieli ich. Możemy tu mówić o antytezie w stosunku do starotestamentowego opowiadania o wieży Babel, której budowniczych dotknęło pomieszanie języków skutkujące rozpadem wspólnoty (Rdz 11,1-9). Duch Święty sprawia, że pomimo wielu języków możliwe jest porozumienie prowadzące do zgody i jedności. Jest to zgoda odmienna od tej, która jednoczyła przesładowców niewinnych ofiar, a co zostało ujawnione przy okazji męki i śmierci Jezusa Chrystusa³³.

Nowe Zgromadzenie w Duchu Świętym (wspólnota Kościoła) zmagало się z konkretnymi problemami natury społecznej i religijnej, które jednak starano się w duchu braterstwa rozwiązywać. Okazją do umocnienia w trwaniu przy tym, co dobre, było *wspominanie* (gr. *anamneza*, łac. *memoria*) zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa – jego zwycięstwa nad kłamstwem i przemocą oraz gotowości do ofiarowania życia za ludzi (por. J 15,13). Uczestnictwo w świętowaniu tej pamiątki, której widoczną formą jest Eucharystia, umacnia wspólnotę kościelną w walce z pokusą budowania jedności opartej o fenomen „jednomyślności bez jednego”³⁴. Nie jest to łatwe, gdyż w świecie, w którym funkcjonuje Kościół, zachowały się pozostałości mechanizmu kozła ofiarnego³⁵. Jediną alternatywą dla opartych o ten mechanizm (świeckich) instytucji jest, zdaniem Raymunda Schwagera, zgromadzenie eucharystyczne, które pełni konstytutywną rolę w stosunku do wspólnoty kościelnej³⁶.

2. Św. Szczepan – pierwszy męczennik chrześcijański

Postać Szczepana (gr. Stephanos, łac. Sephanus) ujawniła się w Dziejach Apostolskich na tle sporu, który w kwestiach natury socjalnej wybuchł w gminie jerozolimskich chrześcijan, między hellenistami a Hebrajczykami³⁷. Apostołowie znaleźli rozwiązanie w powołaniu do posługi charytatywnej siedmiu mężczyzn

³³ R. Schwager, *Jesus im Heildrama*, op. cit., s. 182-184.

³⁴ Por. R. Girard, *Battling...*, op. cit., s. 142.

³⁵ R. Schwager, *Der vom Himmel gefallene Satan. Wer oder was ist der Teufel?*, „Theologie der Gegenwart” 1992, z. 35, s. 264; J. Niewiadomski, *Das Drama Jesu*, op. cit., s. 42-43.

³⁶ R. Schwager, *Rückblick auf das Symposium*, [w:] *Dramatische Erlösungslehre. Ein Symposium*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Innsbruck-Wien 1992, s. 383. René Girard zwraca uwagę, że problemem Kościoła, który jest depozytariuszem prawdy o mechanizmie kozła ofiarnego, jest jego instytucjonalność. Stwierdza: „The Church is the guardian of a fundamental truth, but at the same time it is an institution and, like all institutions, it is immersed in history and subject to error”. Następnie pełen nadziei dodaje: „The Church has been falling and rebuilding itself for 2000 years, but it does not repeat the same mistakes”. Cyt. za R. Girard, *Battling...*, op. cit., s. 196.

³⁷ Helleniści to ludzie mówiący językiem greckim i utożsamiający się z kulturą grecką – czujący się Grekami. W Dziejach Apostolskich termin ten odnosi się do Żydów żyjących w diasporze, komunikujących się na co dzień po grecku, którzy osiedli się w Jerozolimie. Wyróżniali się oni otwartością na nowe prądy umysłowe. Ze względu na słabą znajomość aramejskiego mieli w Jerozolimie własne synagogi, w których używano języka greckiego. Wielu spośród nich przyjął chrześcijaństwo. Zob. H. Langkammer, *Helleniści*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, *Graal – Ignorancja*, red. J. Walkusz, Lublin 1993, k. 655, *The New Jerome Biblical Commentary*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, Upper Saddle River 1990, s. 739 (44,43).

cieszących się dobrą opinią, pobożnych i mądrych, w tym Szczepana, „męża pełnego wiary i Ducha Świętego (...)” (Dz 6,5). Szczepan był związany z hellenistami. Można przypuszczać, że był zhellenizowanym Żydem lub Grekiem-prozelitą. Związek z kulturą grecką potwierdza imię oraz styl jego wypowiedzi. Terenem jego działalności były synagogi grupujące Żydów przybyłych z różnych stron państwa rzymskiego (Cyrena, Aleksandria, Cylicja, Azja Mniejsza)³⁸.

Los św. Szczepana nie miał unikatowego charakteru, lecz stanowił paralelę męki i śmierci Jezusa. Biorąc pod uwagę strukturalne elementy, ujawniające się w obu wydarzeniach, można wskazać, że w męczeństwie św. Szczepana odтворzona została Pasja Jezusa³⁹.

Św. Szczepan jest popularny. Potwierdzają to cuda i znaki, które czyni (Dz 6,8). Nie uchodzi to uwadze jego oponentów, którzy postanawiają się z nim rozprawić. Okazuje się, że w pojedynku słownym (podobnie, jak to miało miejsce w przypadku Jezusa)⁴⁰ wypadali nieprzekonująco: „Nie mogli jednak sprostać mądrości i Duchowi, z którego natchnienia przemawiał” (Dz 6,10). Tak samo jak w procesie Jezusa podstawieni zostają fałszywi świadkowie. Dzięki ich zeznaniom udaje się podburzyć tłum (motłoch) a także żydowskie elity. Doprowadzenie przed Sanhedryn ma nadać procesowi znamiona legalności. Oskarżono go o bluźnierstwo a w konsekwencji o działania przeciwko religii żydowskiej.

Podstawili więc ludzi, którzy zeznali: „Słyszeliśmy, jak on mówił bluźnierstwa przeciwko Mojżeszowi i Bogu”. W ten sposób podburzyli lud, starszych i uczonych w Piśmie. Przybiegli, porwali go i zaprowadzili przed Sanhedryn. Tam postawili fałszywych świadków, którzy zeznali: „Ten człowiek nie przestaje mówić przeciwko temu świętemu miejscu i przeciwko Prawu. Bo słyszeliśmy, jak mówił, że Jezus Nazarejczyk zburzy to miejsce i pozmienia zwyczaje, które nam Mojżesz przekazał” (Dz 6,11-14).

Autor Dziejów Apostolskich zwraca uwagę na pewien szczegół, który będzie się pojawiał w opisach męczeństwa chrześcijan – urodziwość oskarżonej osoby: „wszyscy, którzy zasiadali w Sanhedrynie, przyglądali się mu uważnie i zobaczyli twarz jego podobną do oblicza anioła” (Dz 6,15)⁴¹.

Bytność przed Sanhedrynem Szczepan wykorzystuje do wygłoszenia mowy, w której zawiera syntezę historii zbawienia. Zwraca uwagę na przywarę narodu żydowskiego w często pojawiającym się na kartach biblijnych pojęciu

³⁸ *Słownik konkordancja osób Nowego Testamentu*, oprac. P.C. Bosak, Poznań 1991, s. 391-392.

³⁹ Por. R. Girard, *Things Hidden...*, op. cit., s. 171.

⁴⁰ Por. dyskusję nt. władzy oraz płacenia podatków (Mt 21,23-27; 22,15-22; Mk 11,27-33; 12,13-17; Łk 20,1-8; 20,20-26).

⁴¹ Urodziwość Szczepana można interpretować w duchu Girardowskim jako społeczną aberrację, która prowokuje działania prześladowcze. Por. R. Girard, *Kozioł ofiarny*, op. cit., s. 29-31; por. R. Girard, *Szeksypr. Teatr zazdrości*, Warszawa 1996, s. 261-262. Można wskazać też na inne odchylenie w postaci szpetności oskarżonego, por. Iz 52,13-15; R. Girard, *Kozioł ofiarny*, op. cit., s. 74.

twardy kark, które jest synonimem upor (por. Dz 7,9.25-28.39-43)⁴². Finalne słowa jego mowy stanowią paralełę przekleństw, które Jezus skierował ku uczynom w Piśmie i faryzeuszom⁴³:

Twardego karku i opornych serc i uszu! Wy zawsze sprzeciwiacie się Duchowi Świątemu. Jak ojcowie wasi, tak i wy. Któregoż z proroków nie prześladowali wasi ojcowie? Pozabijali nawet tych, którzy przepowiadali przyjsie Sprawiedliwego. A wyście zdradzili Go teraz i zamordowali. Wy, którzy otrzymaliście Prawo za pośrednictwem aniołów, lecz nie przestrzegaliście go (Dz 7,51-53).

Szczepan został ukamienowany przez zebrany wokół niego tłum. Ten sposób wymierzenia kary śmierci był przeznaczony dla „najbardziej nieczystych” przestępców. Atutem kamienowania była możliwość zabicia bez wejścia w bezpośredni kontakt z ofiarą. Unikano w ten sposób rytualnego skażenia uczestników kolektywnej przemocy. Zabicie ofiary poza miastem chroniło zamieszkującą je wspólnotę przed nieczystością, której była ona „nosicielem” (Dz 7,58; por. Pwt 17,2-7)⁴⁴. W podobny sposób zabity został Jezus Chrystus. Krzyżując, również unikano kontaktu z umierającym. W kulturze żydowskiej śmierć na krzyżu postrzegano jako hańbiącą, za odrażającą nawet dla samego Boga. Św. Paweł w kontekście krzyża Jezusowego odnosi się w Liście do Galatów do uregulowań zawartych w Księdze Powtórzonego Prawa:

Jeśli ktoś popełni zbrodnię podlegającą karze śmierci, zostanie stracony i powieszysz go na drzewie – trup nie będzie wisiał na drzewie przez noc, lecz tegoż dnia musisz go pogrzebać. Bo wiszący jest przeklęty przez Boga (Pwt 21,22-23; por. Ga 3,13).

Analogiczny charakter do kamienowania i krzyżowania miało uśmiercanie poprzez strącenie ze skały⁴⁵. Być może dlatego św. Łukasz umieścił Nazaret, rodzinne miasto Jezusa, na skale, co nie odpowiada topografii miasta⁴⁶. Swoim przepowiadaniem Jezus sprowokował zebranych w miejscowej synagodze. Ich reakcja była gwałtowna:

Na te słowa wszyscy w synagodze unieśli się gniewem. Porwali Go z miejsca, wyrzucili Go z miasta i wyprowadzili aż na stok góry, na której ich miasto było zbudowane, aby Go strącić. On jednak przeszedłszy pośród nich oddalił się (Łk 4,28-30).

Ukamienowanie Szczepana ma spontaniczny charakter: „Gdy to usłyszeli, zawrzały gniewem ich serca i zgrzytali zębami na niego” (Dz 7,55). Szczepan reaguje na przemoc podobnie, jak to uczynił Jezus Chrystus. Rezygnuje z odpłaty,

⁴² X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993, s. 335.

⁴³ R. Girard, *Things Hidden...*, op. cit., s. 171.

⁴⁴ Ibidem, s. 172.

⁴⁵ Idem, *Kozioł ofiarny*, op. cit., s. 261; por. idem, *Szeksper*, op. cit., s. 268.

⁴⁶ Idem, *Kozioł ofiarny*, op. cit., s. 261; por. H. Strąkowski, *Nazaret*, [w:] *Podręczna encyklopedia biblijna*, t. 2, M-Z, red. E. Dąbrowski, Poznań-Warszawa-Lublin 1959, s. 145.

a jednocześnie zwraca się w modlitwie do Boga. Wizja, która staje się jego udziałem, potwierdza słuszność dokonanego wyboru: „Widzę niebo otwarte i Syna Człowieczego, stojącego po prawicy Boga” (Dz 7,56). Ostatnie słowa modlącego się Szczepana: „Panie Jezu, przyjmij ducha mego! (...) Panie, nie poczytaj im tego grzechu!” (Dz 7,59-60), stanowią odpowiednik modlitwy Jezusa zawieszonoego na krzyżu: „Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią. (...) Ojcze, w Twoje ręce powierzam ducha mego” (Łk 23,34.46; por. Ps 31,6). Śmierć Szczepana rozpoczyna falę prześladowań chrześcijan (Dz 8,1-3; 9,1-2). Aby ich uniknąć, wielu uczniów Chrystusa opuściło Jerozolimę. Wbrew oczekiwaniom prześladowców miało to pozytywny skutek w postaci rozszerzania się nauki o Jezusie Chrystusie⁴⁷.

Życie i śmierć św. Szczepana, pierwszego chrześcijańskiego męczennika, dobrze ilustrują grecki termin *martyś* (łac. *martyr*), który oznacza świadka. Odnosi się on nie do okrutnej śmierci, lecz do świadczenia o Jezusie Chrystusie. Istotna jest nie przemoc, lecz komunikacja – niesione przez męczennika przesłanie, w tym o nieprawości czynu, którego dopuszczają się oprawcy. Męczennik to ten, który na wzór Chrystusa (łac. *imitatio Christi*) jest gotowy do pasywnej odpowiedzi na dotyczące go cierpienie, w której nie ma miejsca na opór o charakterze militarnym⁴⁸.

3. Motyw komunikacji w chrześcijańskim męczeństwie na wybranych przykładach

W prezentacji dziejów chrześcijaństwa ważne miejsce zajmują życiorysy świętych. W Polsce do najpopularniejszych hagiografów należy jezuita ks. Piotr Skarga (1536-1612), wybitny kaznodzieja oraz przedstawiciel kontrreformacji. We wstępie do *Żywotów świętych...*, który zatytułowano *Przedmowa samego autora księdza Piotra Skargi, którą przydał do dziewiętej i ostatniej za życia swego edycji*⁴⁹, ks. Skarga zwraca uwagę na znaczenie poznawania ich biografii. Stwierdza, że święci, którzy stanowią obraz Boga żywego, jego twarz i podobieństwo, w pozytywny sposób wpływają na ludzi, którzy ich naśladowają. Ucząc ich mądrości, pomagają im zmieniać złe postępowanie, a dając możliwość

⁴⁷ Św. Łukasz zanotował: „Ci, których rozproszyło prześladowanie, jakie wybuchło z powodu Szczepana, dotarli aż do Fenicji, na Cypr i do Antiochii, głosząc słowo samym tylko Żydom. Niektórzy z nich pochodzili z Cypru i z Cyreny. Oni to po przybyciu do Antiochii przemawiali też do Greków i opowiadali Dobrą Nowinę o Panu Jezusie. A ręka Pańska była z nimi, bo wielka liczba uwierzyła i nawróciła się do Pana” (Dz 11,19-21).

⁴⁸ M. Kirwan, *Girard, Religion, and Modern Martyrdom*, [w:] *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*, red. P. B. Clarke, Oxford 2009, s. 915, 919-920; por. W. T. Cavanaugh, *Torture and Eucharist. Theology, Politics, and the Body of Christ*, Oxford-Maiden 1998, s. 64-65. Por. także słowa, które w czasie przesłuchania Jezus kieruje do Piłata: „Królestwo moje nie jest z tego świata. Gdyby królestwo moje było z tego świata, słudzy moi biliby się, abym nie został wydany Żydom. Teraz zaś królestwo moje nie jest stąd” (J 18,36).

⁴⁹ P. Skarga, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybranych z poważnych doktorów i pisarzy kościelnych, do których przydane są niektóre duchowe obroki i nauki przeciwko kacerstwom; przy tém kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają...*, Wiedeń 1843, cz. 1, b.s.

poznania dziejów przodków oraz historii Kościoła, umacniają wiarę zagrożoną kacerstwami (herezjami) oraz stanowią – poprzez wstawiennictwo w niebie – pociechę w trudnych momentach życiowych.

W kontekście zawartej w tytule idei męczeństwa jako procesu komunikacji interesujące są biografie świętych męczenników okresu cesarstwa rzymskiego. Chrześcijan stawiano wówczas przed majestatem państwa, które było reprezentowane z reguły przez sędziego. Ponieważ rzymskie państwo było przekonane o własnej sile, bez obawy mogło pozwolić chrześcijanom przemówić. Było pewne swych racji, w tym tego, że uda się mu przekonać wyznawców Chrystusa (po dobroci albo siłą) do zaakceptowania obowiązującego porządku społecznego, którego wyrazicielem i potwierdzeniem był pogański ceremoniał. Chrześcijanie artykułują swój sprzeciw wobec przymusu składania ofiar rzymskim bogom, o których wyrażają się jako o nieprawdziwych, nieistniejących, będących jedynie wytworem ludzkich rąk. Apelują jednocześnie do oprawców i zebranych, przestrzegając ich przed konsekwencjami trwania przy fałszywej religii w postaci groźby utraty życia wiecznego. Ich nieugięta postawa owocuje nawróceniami wśród obecnych. W obliczu fiaska działań o charakterze perswazji rzymscy urzędnicy decydują się na zadanie tortur. W momencie śmierci chrześcijanie – tak jak Jezus i Szczepan – modlą się o łaskę wejścia do nieba oraz o Boże przebaczenie dla prześladowców.

Męczennikiem czasów cesarza Trajana (98-117) był św. Ignacy⁵⁰ (zm. ok. 107 r.), biskup Antiochii. Ponieważ był znaną osobistością, został wezwany przed oblicze samego imperatora, który wyrzucał mu, że nie chce uznać rzymskich bogów oraz – co gorsza – całą Antiochię ciągnie do Chrystusa. Przy okazji zapytał go o przydomek „bogonośny”. Ignacy odpowiedział, że w ten sposób może być nazwany każdy, kto nosi w sobie Chrystusa. Jego nieugięta postawa skutkowałą surowym wyrokiem cesarskim – śmierć poprzez pożarcie przez dzikie zwierzęta w Rzymie. Odwleczenie wyroku miało na celu upokorzenie Ignacego – droga do Rzymu była długa; tam miał zginać razem ze złoczyńcami. Ignacy się nie boi. Podróż wykorzystuje, aby pisać listy, w których daje świadectwo miłości do Chrystusa oraz głębokiej ufności. Kieruje je m.in. do kościoła w Smyrnie, którym kierował św. Polikarp, a także do chrześcijan w Rzymie. Listy te uznaje się za ważne świadectwo dotyczące dziejów starożytnego Kościoła⁵¹. Tuż przed śmiercią Ignacy zwraca się do obecnych:

Wy, którzy na tę moją śmierć patrzycie, Rzymianie, nie rozumiejcie, aby mię tak haniebnym karaniem za moje które złości gubiono, ale abym się Panu Bogu dostał, którego pragnę chęcią nieugaszoną. Jam

⁵⁰ P. Skarga, *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok do których przydane są niektóre duchowne obroki i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam gdzie się żywot którego doktora starożytnego położył ku temu kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają*, Kraków 1933, t. 1, s. 224-227. Przywołując poszczególne męczenników podaje się informację nt. miejsca ich biografii w *Żywotach świętych...*, op. cit.

⁵¹ Por. F. Drączkowski, *Ignacy Antiocheński*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, k. 1442-1443.

jest ziarno Jego, a w zębach bestyj zmełty być mam, aby ze mnie był chleb czysty, Chrystusowi memu⁵².

Wspomniany wyżej św. Polikarp⁵³ był jednym z uczniów św. Jana Apostoła i Ewangelisty. Zginął śmiercią męczeńską ok. 155 r. Przez wiele lat był biskupem w Smyrnie (zachodnia część Azji Mniejszej). Gdy pojmanemu Polikarpowi sędzia polecił, aby zaparł się Chrystusa, ten odpowiedział:

Już mu służę osiemdziesiąt lat i sześć, a nic mi złego nie uczynił, jakoż ja Królowi memu, który mię do tego czasu zachował, bluźnić mam słowy niepocziwemi? Daj mi z tym pokój, ja chrześcijanin jestem⁵⁴.

Polikarp nie przejął się groźbą śmierci zadanej w okrutny sposób. Gdy umierał palony na stosie, modlił się:

Dziękuję Panie, iżes mię między Twoich męczenników i świadków poczytać raczył, iż piję Kielich męki Chrystusa Twego, i boleścim Jego uczestnikiem, abym też i zmartwychwstania i żywota wiecznego był. Przyjmij tę ofiarę moją, za tłustą i wieczną oczom Twoim; jakoś Ty sam przejrzał i naznaczył i spełnił, prawdziwy Bóg. Przetóż Cię sławię i chwałę przez Jezusa Chrystusa, Syna Twego, wiecznego Biskupa, przez którego Tobie z Nim w Duchu Ś. cześć ninie i na wieki wieków. Amen⁵⁵.

Św. Agata⁵⁶ (235-251) została zamęczona za czasów cesarza Decjusza (249-251). Pochodziła z szanowanego i bogatego rodu sycylijskiego. Była nie tylko zamożna, lecz także bardzo urodziwa. Przez rodziców została wychowana w religii chrześcijańskiej. Ponieważ Decjusz polecił karać chrześcijan, którzy nie chcieli oddawać czci rzymskim bogom, Agata liczyła się ze śmiercią męczeńską. Jej uroda sprawiła, że Kwincjan, rzymski namiestnik na Sycylii, postanowił pojąć ją za żonę. Ze względu na ślub czystości odmówiła. Kwincjan próbował pozbawić Agatę cnoty, oddając ją do domu pewnej rozpustnej kobiety. Tam – bezskutecznie – pochlebstwami, obietnicami ozdób i bogatych szat kuszono Agatę, aby porzuciła wiarę chrześcijańską. Odpowiedziała:

słowa wasze i rozkosze a obietnice wasze, jako wiatry liściom tylko szkodzić mogą, ale drzewa dobrze wykorzenionego nie obalą. Dom mój na mocnej skale zbudowany jest; rzeki wasze gruntów jego nie podbiorą⁵⁷.

⁵² P. Skarga, *Żywoty świętych...*, op. cit., t. 1, s. 226-227. Początek pierwszego zdania powyższego cytatu można we współczesnej polszczyźnie oddać następująco: „Wy, którzy na moją śmierć patrzycie, Rzymianie, nie myślcie, że jest ona haniebną karą za którykolwiek z grzechów, które popełniłem...”.

⁵³ Ibidem, s. 175-179.

⁵⁴ Ibidem, s. 178.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, s. 244-250.

⁵⁷ Ibidem, s. 246.

Kwincjan zagroził Agacie torturami. Gdy ona nie ugina się, poleca wtrącić ją do więzienia.

Proces Agaty trwał kilka dni. Odmówiła złożenia ofiary bogom, tłumacząc, że to nieme kamienie. Wycieńczona torturami dziękowała Chrystusowi za to, że dał jej przejść przez męki, a teraz zabiera ją do siebie:

Dzięki i chwała Tobie, Jezu Chryste, iześ mi dał mężne dla imienia Twego postępowanie w tych mękach, a iześ ode mnie odjąć raczył chuci świeckie i ciału memu takie dałeś wytrwanie. Ty mój Panie wysłuchaj mnie, a już mi rozkaż, niewolnicy Twej, ten mizerny świat opuścić, a do Twego miłosierdzia wielkiego przystąpić i Ciebie, moje kochanie, oglądać⁵⁸.

Św. Wawrzyniec⁵⁹ (zm. ok. 258 r.) był diakonem w Kościele rzymskim za czasów papieża Sykstusa II (257-258). Z rozkazu cesarza Waleriana, który rządził w latach 253-260, pojmano papieża, a następnie, razem z towarzyszącymi mu dwoma diakonami, ścięto. Ponieważ Walerian chciał przejąć skarby kościelne, polecił Wawrzyńcowi, aby wskazał, gdzie się one znajdowały. Ten poprosił go o 2-3 dni zwłoki. Zebrał wszystkich ubogich i kalekich a następnie zaprezentował ich cesarzowi jako kościelny skarb. Rozgniewany cesarz rozkazał Wawrzyńcowi złożyć ofiarę rzymskim bogom. Spotkał się jednak z odmową: „Ja Bogu dziękuję, iż mnie między sług swoich policza, ale się ty szaleństwem i gniewem swym nędznie męczysz”⁶⁰. Torturowany diakon zwrócił się do władcy: „W imię Jezusa Chrystusa, katowania się twego nie boję, czyń, co musisz, a nie przestaj”⁶¹, a następnie westchnął: „Panie Jezu Chryste, przyjmij ducha mego”⁶².

Wawrzyniec nie przyjął cesarskiej propozycji, aby oddać cześć pogańskim bogom. Wolał złożyć inną ofiarę: „Oto ofiaruję się Bogu na słodką wonność w duchu skruszonym”⁶³. Jednocześnie przestrzegł Waleriana:

Patrz, nędzniku, iż ogień twój i te węgle mnie ochłodę czynią, a tobie wieczne męki; widzi Pan Bóg mój, iż obżałowany o Chrystusa, Jegom się nie zaparł, a spytany, Jegom wyznał, a pieczony będąc, Jemu dzięki czynię⁶⁴.

Zanim Wawrzyniec wyzionął ducha, wyrzekł:

Dziękuję Tobie, Panie Jezu Chryste, iześ mnie posilić raczył. (...)
Dziękuję Tobie, Panie Jezu Chryste, izem wszedł we wrota Twoje⁶⁵.

⁵⁸ Ibidem, s. 249.

⁵⁹ P. Skarga, *Żywoty świętych...*, op. cit., Kraków 1935, t. 3, s. 260-265.

⁶⁰ Ibidem, s. 263.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, s. 264.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem, s. 264-265.

Zebrani z podziwem patrzyli na męstwo Wawrzyńca, a czymś odrażającym wydało się im okrucieństwo Waleriana.

Św. Katarzyna z Aleksandrii⁶⁶ żyła na pocz. IV w. Był to czas panowania cesarza Maksymiana (285-305). Będąc w Aleksandrii, cesarz polecił złożyć ofiarę rzymskim bogom. Katarzyna udała się do świątyni, w której składano pogańskie ofiary. Tam wygłosiła mowę, którą skierowała do cesarza. Zarzuciła mu przyczynianie się do tego, że ludzie tkwią w tym, co głupie, tj. w kulcie pogańskim, w ramach którego nie bogom, ale ludziom oddaje się cześć. Upomniwała cesarza, że, popierając ten kult, wiedzie ludzi na zatracenie. Mówiła:

Przystało tobie cesarzu, który tak wysokie miejsce masz i innych sprawujesz, o tych błędach wiedzieć, a ludzi śmiertelnych za bogów nie mieć, ani w tem głupiego mniemania pogańskiego naśladować. Wždy swoim prorokom i nauczycielom pogańskim, między którymi jest Diodorus, wiarę dajcie, który świadczy, iż ci, których lud za bogów chwali, ludźmi byli, a iż dla niektórych dobrodziejstw, które ludziom okazywali, ludzie im stawiali słupy ich i obrazy, które sobie za czasem, z głupstwa i niewiedomości za bogów wzięli, co też i Plutarchus wasz świadczy. Temże wierz, cesarzu, a tak wiele ludzi na wieczne zatracenie nie prowadź, bo za nich nieskończoną męką i śmiercią karany będziesz; ale raczej znaj jednego prawdziwego Boga, któryc to państwo i ten żywot dał, który będąc wiecznym i nieśmiertelnym Bogiem, dla nas stał się człowiekiem i krzyż ze śmiercią podjął, aby nas od śmierci wybawił, który pokutujących łaskawie przyjmuje i zbawienie im daje⁶⁷.

Odpowiedź Katarzyny zmieszała cesarza. Zwrócił uwagę nie tylko na jej mądrość, lecz i równą boginiom urodę. Ponieważ obawiał się, że nie pokona jej w dyskusji, wezwał na pomoc 50 uczonych. Gdy przybyli, Katarzyna przemawiała do nich z takim zapałem, że najpierw przyznali jej rację, a potem wyznali wiarę w Jezusa Chrystusa. Rozgniewało to cesarza, który skazał ich na śmierć.

Cesarz przekonał się, że dyskutując, nie pokona Katarzyny, i dlatego zaczął jej grozić. Jej odpowiedź była odważna:

Czyń, co chcesz; to ciało drapać będziesz, które też się samo rozsypie, a przez te męki zjednasz mi wielką zapłatę, i na dworze twoim wielu ich w Chrystusa uwierzy i z nimi do onej niebieskiej łożnicy pójde⁶⁸.

Biczowano ją przez dwie godziny, a następnie wtrącono do więzienia, gdzie miała głodować 12 dni.

Świadectwo złożone przez Katarzynę przemówiło do serca Augusty, żony Maksymiana, a także do Porfirusza, jednego z cesarskich dostojników,

⁶⁶ P. Skarga, *Żywoty świętych...*, op. cit., Kraków 1936, t. 4, s. 318-325.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 319.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 322.

i towarzyszących mu 200 żołnierzy. Odwiedzając Katarzynę w więzieniu, Augusta wyznała: „Nie żał mi z tobą, sługo Boża, nie tylko tego państwa, ale i zdrowia dla tego Chrystusa, którego sławisz, odstąpić”⁶⁹. Katarzyna pocieszyła ją, że czeka na nią wspaniały żywot w niebie.

Gdy ponownie stała przed cesarzem, ten kusił ją ziemskimi przyjemnościami. Odpowiedziała odważnie:

Uroda, którą widzisz, ziemią jest, prochem i z czasem się mieni i odchodzi jako kwiat wędniejąc, a dobra one, które Chrystus statecznym i cierpliwym obiecał, trwają na wieki⁷⁰.

W międzyczasie cesarz dowiedział się o nowych chrześcijanach – żonie oraz Porfiriuszu i jego żołnierzach. Wszyscy zostali z rozkazu cesarskiego straceni.

Ponieważ Katarzyna trwała przy swoim, cesarz polecił ją ściąć. W drodze na śmierć Katarzyna modliła się, powierzając swą duszę Jezusowi Chrystusowi, a jednocześnie prosząc w intencji zebranych:

Panie, Jezu Chryste, Boże mój, dziękuję Tobie, iżeś postawił na mocnej skale nogi moje i sprawowałeś życie moje; proszę, ściągnij ręce Twoje, które na krzyżu dla mnie zranione są, a weźmij duszę, którą ja Tobie poświęciła i na wyznanie Twoje wydała. Pomnij, iżeśmy krew i ciało, a tego, czegoś się z niewiadomości przeciw woli Twej dopuściła, niechaj nie wnoszą na nieodproszony i straszliwy sąd Twój ci, którzy rzeczy nasze przetrząsać będą. Krwią tą, którą wylewam, we krwi Twej już obmyj grzechy moje, a ciała mego dla Ciebie zdrapanego, niech nie widzą nieprzyjaciele Twoi. Wejrzyj z wysokości, Panie, na ten lud stojący, a daj im światłość znajomości Twojej, i którzy dla mnie wzywają imienia Twego świętego, daj im pożyteczne potrzeby ich, aby we wszystkim chwalebne zostawało imię Twoje na wieki⁷¹.

Podczas lektury *Żywotów świętych...* należy mieć świadomość, że zawierają one elementy legendarne, a nawet baśniowe. Pomimo tego, szczególnie w odniesieniu do zaprezentowanych wyżej biografii, zauważyć należy powtarzające się elementy strukturalne, takie jak: postawienie chrześcijan przez państwowym trybunałem, polecenie wzięcia udziału w państwowym kulcie oraz zaparcia się Jezusa, odmowa połączona z wyjaśnieniem takiego postępowania oraz napomnieniem skierowanym do zebranych, trwanie przy wyrażonej opinii pomimo różnych zachęt oraz gróźb, tortury i śmierć połączone z modlitwą – oddaniem się Bogu oraz odniesieniem do będących świadkami śmierci męczeńskiej. W hagiografiach męczenników wskazuje się na komunikacyjną dwukierunkowość. Złożone przez nich świadectwo spotyka się z odpowiedzią zebranych – nawróceniem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem, s. 323.

⁷¹ Ibidem, s. 324-325.

Zakończenie

Męczeństwo chętnie utożsamia się z doświadczaniem fizycznej przemocy, która prowadzi do śmierci. Chrześcijańskie spojrzenie na tę kwestię uzasadnia stwierdzenie, że jest to rzeczywistość bogatsza. Punktem ciężkości nie jest przemoc, lecz permanentne opowiadanie się za Jezusem Chrystusem i jego Dobrą Nowiną, w której nie ma miejsca na przemoc. Chrześcijańscy świadkowie – tyle znaczy gr. termin *martyrs*, któremu odpowiada pol. *męczennik* – trwają przy tym przekonaniu, nawet gdy wiąże się to z groźbą śmierci. W swym postępowaniu nie są oryginalni. Odtwarzają pod względem strukturalnym życie, mękę i śmierć Jezusa Chrystusa. Wprawdzie chrześcijańscy męczennicy są zanurzeni w przestrzeni przemocy, to jednak są jej pasywnymi odbiorcami. Ich postępowanie wyraźnie ujawnia negatywne nastawienie do logiki odpłaty. Jako świadkowie wolnego od przemocy Boga-Ojca nie posługują się aktywnie przemocą w stosunku do swych przeciwników (oprawców). W tym m.in. ujawnia się różnica pomiędzy chrześcijańską a islamską koncepcją męczeństwa⁷². Komunikat wysyłany przez chrześcijańskich męczenników nie pozostaje bez odpowiedzi. Wielu spośród tych, którzy są świadkami ich męczeńskiej śmierci, decyduje się na przyjęcie wiary w Jezusa Chrystusa i proponowanego przez niego stylu życia, który wyraża się w przykazaniu miłości nie tylko w stosunku do przyjaciół, lecz i nieprzyjaciół. Nie obawiają się jednocześnie, że sami powiększą męczeńskie szeregi.

ABSTRACT

Christian martyrdom as a process of communication

Keywords: communication, dramatic theology, Christianity, Jesus Christ, martyr, martyrdom, violence, witness.

Martyrdom is quite often identified with violence. In fact, the content of Martyrdom is a process of communication, the preaching of God who loves men, and at the same time does not agree to the use of violence. Christian witnesses were confronted with people ready to aggression and as result they were persecuted. In their lives, including the story of St. Stephen and other martyrs of the Roman period, you can see the similarity to the life, passion and death of Jesus Christ.

Bibliografia:

1. Balthasar von H.U., *Die neue Theorie von Jesus als dem »Sündenbock«, „Communio“* 1980.
2. Balthasar von H.U., *O moim dziele*, Kraków 2004.
3. Balthasar von H.U., *Theodramatik*, t. 3, *Die Handlung*, Einsiedel 1980.

⁷² Por. H.I. Cicek, *Das muslimische Martyrium aus der Sicht der mimetischen Theorie René Girards*, [w:] *Opfer – Helden – Märtyrer. Das Martyrium als religionspolitische Herausforderung*, red. J. Niewiadomski, R. Siebenrock, Innsbruck-Wien, s. 199-200.

4. Budzik S., *Dramat odkupienia. Kategorie dramatyczne w teologii na przykładzie R. Girarda, H.U. von Balthasara i R. Schwagera*, Tarnów 1997.
5. Budzik S., *Teologia dramatyczna Raymunda Schwagera*, [w:] R. Schwager, *Grzech pierworodny i dramat zbawienia w kontekście ewolucji, inżynierii genetycznej i Apokalipsy*, Tarnów 2002.
6. Cavanaugh W.T., *Torture and Eucharist. Theology, Politics, and the Body of Christ*, Oxford-Maiden 1998.
7. Chmiel J., *Propozycje egzegetyczne René Girarda*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1985, nr 2.
8. Cicek H.I., *Das muslimische Martyrium aus der Sicht der mimetischen Theorie René Girards*, [w:] *Opfer – Helden – Märtyrer. Das Martyrium als religionspolitische Herausforderung*, red. J. Niewiadomski, R. Siebenrock, Innsbruck-Wien.
9. Drączkowski F., *Ignacy Antiocheński*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, *Graal – Ignorancja*, red. J. Walkusz, Lublin 1993.
10. Girard R., *Logos Heraklita i Logos Jana*, „Studia Filozoficzne” 1988, nr 10.
11. Girard R., *Rzeczy ukryte od założenia świata*, „Literatura na Świecie” 1983, nr 12.
12. Girard R., *Battling to the End. Conversations with Benoît Chantre*, East Lansing 2010.
13. Girard R., *Dawna droga, którą kroczyli ludzie niegodziwi*, Warszawa 1992.
14. Girard R., *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, Paris 1978.
15. Girard R., *Kozioł ofiarny*, Łódź 1987.
16. Girard R., *Początki kultury*, Kraków 2006.
17. Girard R., *Prawda powieściowa i kłamstwo romantyczne*, Warszawa 2001.
18. Girard R., *Sacrum i przemoc*, Poznań 1993-1994.
19. Girard R., *Szekspir. Teatr zazdrości*, Warszawa 1996.
20. Girard R., *Things Hidden since the Foundation of the World*, Stanford 1994.
21. *Götzenbilder und Opfer. René Girard im Gespräch mit der Befreiungstheologie*, red. H. Assmann, Münster-Hamburg-London 1996.
22. Kaznowski M., *Koncepcja grzechu pierworodnego u Raymunda Schwagera*, „Studia Gdańskie” 2012, t. 31.
23. Kirwan M., *Girard, Religion, and Modern Martyrdom*, [w:] *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*, red. P.B. Clarke, Oxford 2009.
24. Langkammer H., *Helleniści*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, *Graal – Ignorancja*, red. J. Walkusz, Lublin 1993.
25. Léon-Dufour X., *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993.
26. Niewiadomski J., *Das Drama Jesu. R. Schwager Kurzformel des Glaubens*, [w:] *Vom Fluch und Segen der Sündenböcke. Raymund Schwager zum 60. Geburtstag*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Thaur-Wien-München 1995.
27. Niewiadomski J., Palaver W., *Einleitung*, [w:] *Vom Fluch und Segen der Sündenböcke. Raymund Schwager zum 60. Geburtstag*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Thaur-Wien-München 1995.
28. Niewiadomski J., *Victima versus Sacrificium. Ambivalenz des Opfers aus der Perspektive der Innsbrucker Dramatischen Theologie*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 32.
29. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, Poznań 2000 („Biblia Tysiąclecia”, wyd. 5).
30. Romejko A., *Dramat zbawienia – Raymunda Schwagera teologiczna recepcja i transformacja teorii mimetycznej*, „Studia Gdańskie” 2007, t. 21.
31. Romejko A., *Transformationskraft des Opfers. Ein Beitrag zum Opferdiskurs im Umkreis der mimetischen Theorie*, Gdańsk 2007.

32. Schwager R., *Biblische Texte als „Mischtexte“*. *Das hermeneutisch-spirituelle Programm der „Entmischung“*, „Katechetische Blätter” 1994, z. 119.
33. Schwager R., *Brauchen wir einen Sündenbock? Gewalt und Erlösung in den biblischen Schriften*, München 1978.
34. Schwager R., *Das Dramatische Kirchenverständnis bei Ignatius von Loyola. Historisch-pastoraltheologische Studie über die Stellung der Kirche in den Exerzitien und im Leben des Ignatius*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1970.
35. Schwager R., *Der vom Himmel gefallene Satan. Wer oder was ist der Teufel?*, „Theologie der Gegenwart” 1992, z. 35.
36. Schwager R., *Der Wunderbare Tausch. Zur Geschichte und Deutung der Erlösungslehre*, München 1986.
37. Schwager R., *Dramatyczny dialog między religiami*, „Przegląd Powszechny” 1995, nr 10.
38. Schwager R., *Glaube, der die Welt verwandelt*, Mainz 1976.
39. Schwager R., *Grzech pierworodny i dramat zbawienia w kontekście ewolucji, inżynierii genetycznej i Apokalipsy*, Tarnów 2002.
40. Schwager R., *Izrael i Palestyna. Nadzieja w beznadziejnej sytuacji?*, „Przegląd Powszechny” 2003, nr 6.
41. Schwager R., *Jesus im Heilsdrama. Entwurf einer biblischen Erlösungslehre*, Innsbruck-Wien 1990.
42. Schwager R., *Jezus w obliczu przemocy*, „Novum” 1975, nr 9
43. Schwager R., *Offenbarung als dramatische Konfrontation*, [w:] *Christus allein? Der Streit um die pluralistische Religionstheologie*, red. R. Schwager, Freiburg i.B.-Basel-Wien 1996.
44. Schwager R., *Rückblick auf das Symposium*, [w:] *Dramatische Erlösungslehre. Ein Symposium*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Innsbruck-Wien 1992.
45. Schwager R., *Thesen zur Erlösungslehre*, [w:] *Dramatische Erlösungslehre. Ein Symposium*, red. J. Niewiadomski, W. Palaver, Innsbruck-Wien 1992.
46. Schwager R., *Zbawienie w Jezusie Chrystusie*, „Znak” 1998, nr 10.
47. Skarga P., *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok do których przydane są niektóre duchowne obroki i nauki przeciw kacerstwom dzisiejszym, tam gdzie się żywot którego doktora starożytnego położył ku temu kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają*, Kraków 1933-1936, t. 1-4.
48. Skarga P., *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok, wybranych z poważnych doktorów i pisarzy kościelnych, do których przydane są niektóre duchowne obroki i nauki przeciwko kacerstwom; przy tém kazania krótkie na te święta, które pewny dzień w miesiącu mają...*, Wiedeń 1843, cz. 1.
49. *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2002 (PWN CD-ROM).
50. *Słownik-konkordancja osób Nowego Testamentu*, oprac. P. C. Bosak, Poznań 1991.
51. Strąkowski H., *Nazaret*, [w:] *Podręczna encyklopedia biblijna*, red. E. Dąbrowski, Poznań-Warszawa-Lublin 1959, t. 2, M-Z.
52. Szulist J., *Teologia dramatyczna jako sposób interpretacji wiary na przykładzie nauczania Benedykta XVI*, „Studia Gdańskie” 2013, t. 32.
53. *The New Jerome Biblical Commentary*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, Upper Saddle River 1990.
54. Wandinger N., *P. Raymund Schwager SJ 1935-2004*, „Baustelle Theologie” 2004, nr 1.
55. *Wiara, rozum i uniwersytet. Wspomnienia i refleksje. Przemówienie Benedykta XVI podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki na Uniwersytecie w Ratyźbonie 12 września 2006 r.*, „Wiadomości KAI” 2006, nr 38.